

Exposició *Arte y transformaciones sociales en el siglo XIX*. Madrid, Museo Nacional del Prado, del 21 de maig fins al 22 de setembre de 2024.

«A partir de 1885, Espanya va experimentar canvis socials importants que es van reflectir en les diferents manifestacions artístiques». Amb aquesta idea clara i sintètica, començava l'exposició, coordinada pel cap de conservació de l'àrea de pintura dels segles XIX, Javier Barón, i sota el patrocini de la fundació BBVA. L'objecte de l'exposició era ambiciós: la mostra de gairebé 300 obres d'art, moltes d'elles mai abans exposades, per oferir una aproximació al fenomen de l'art social a Espanya en el període de 1885 a 1910.

En un moment de canvis accelerats fruit de la revolució industrial i els seus efectes econòmics i socials, la complexa construcció de l'estat liberal i la progressiva entrada del país a l'època contemporània, grans artistes com Joaquín Sorolla, Isidre Nonell o Pau Gargallo van deixar de tractar els clàssics temes històrics o paisatgístics per a plasmar les transformacions del moment, sota la influència de la fotografia. D'aquesta manera van començar a pintar aspectes fins aleshores rarament tractats com «el treball industrial i el de la dona, l'educació, la malaltia i la medicina, els accidents laborals, la prostitució, l'emigració, la pobresa i la marginació ètnica i social, el colonialisme, les vagues, l'anarquisme i les reivindicacions obreres».¹ Bona part d'aquelles obres havien estat exhibides a les Exposicions Nacionals de Belles Arts i, ja en aquell moment, van ser adquirides per l'Estat i van passar a formar part de les col·leccions del Prado. No obstant això, no van trobar prou representació a les exposicions permanents. Una situació que l'equip de conservació ha intentat compensar en una gran exposició que ha omplert l'espai de totes les sales d'exposicions temporals, tot confirmant la implicació institucional en el projecte.

Si ens atenem al recorregut de l'exposició, el fil conductor és evident: una visió panoràmica de tots els grans temes de l'art social del tombant dels segles XIX al XX, amb títols de sala clars, com ara: «Treball

1. Extret del fulletó digital de l'exposició «Arte y transformaciones sociales en España».

al camp», «Religió», «Prostitució», i destacant-ne l'absència de subtítols. Tot i que al principi això pogué desconcertar a algun visitant –l'autor d'aquesta ressenya inclòs– el ritme de l'exposició quedava ràpidament esclarit: recorregut no cronològic, sinó temàtic, i centrat en uns pocs temes i potents àmbits d'atenció, fruit d'una excel·lent selecció d'obres. Entre aquestes, el visitant va gaudir de velles conegudes, com la *Nena obrera* de Joan Planella o *La vuelta de la pesca*, de Joaquín Sorolla, així com sorprendre's amb d'altres menys conegudes com *Los amigos de Jesús*, d'Antoni Fillol –que va deixar pocs indiferents– o *La esclava*, de Gonzalo Bilbao.

El primer tema escollit, i no per casualitat, perquè va ser precisament el precursor dels grans canvis socials del període, era el del treball, que quedava dividit en diversos espais: el treball al camp, al mar, a la indústria i un apartat especial dedicat a la dona. Responia, en certa mesura, a aquella noció clàssica dels *Worlds of Labour* d'Eric Hobsbawm per a entendre les transformacions socials i laborals del període. Cada món del treball com un univers per si sol, on es combinaven la tradició i la innovació en el procés històric de canvi cap a la modernitat. Després, el visitant avançava ordenadament pels demés universos de l'educació, la religió, la malaltia i la medicina i l'emigració, a la primera planta, per a després pujar a una segona planta amb temes més reflexius com la pobresa i la marginació ètnica i social, el colonialisme i les vagues i reivindicacions socials.

Quant als recursos expositius, la iniciativa també destacava per la seva simplicitat. Bàsicament, s'estructurava per la combinació d'obres de gran format amb protagonismes específics a cada sala i d'altres obres potser menys conegudes, i totes equilibrades amb pocs textos, molt condensats i a l'inici de cada temàtica. Una simplicitat justificada per la qualitat de les obres, moltes de les quals parlaven per si soles i no requerien gaire més que un espai diàfan, blanc i ben il·luminat. Una aposta interessant va ser la intercalació d'aquests grans espais amb sales més petites, de paret fosca i menys il·luminades, on s'exposaven daguerreotips i fotografies originals, que tant servien per a canviar el ritme del recorregut com per a demostrar l'estreta relació que el tipus d'art exposat mantenia amb la fotografia. De fet, com una espècie d'apèndix final, l'exposició tancava amb una sala de projeccions de pel·lícules antigues que incidia en aquesta rellevància de les noves tècniques i formes de representació gràfica en l'art. A banda de la curiositat de poder veure a la pantalla filmacions conegudes com *La sortida d'una fàbrica* dels germans Lumière, l'argument subjacent era demostrar l'efecte del cinematògraf en l'art, fet que permeté als artistes abandonar les grans escenes i paisatges per a interessar-se en temes més subjectius, contagiats per la revolució dels postimpressionisme parisenc. En definitiva, l'exposició encertava, tant a nivell narratiu com expositiu, en explicar l'evolució dels artistes en relació amb el seu context social, econòmic i cultural. En essència, es tractava d'una mostra sobre la crisi del naturalisme com a corrent artística, des de José Jiménez Aranda i Joaquín Sorolla, a les formes més expressives d'Isidre Nonell, Pau Gargallo o Pablo Picasso.

Convé assenyalar que el domini de la perspectiva artística amaga una certa inconsistència del discurs històric. Cal lamentar algunes inexactituds o errors d'expressió, com ara

parlar de la «creixent incorporació femenina al món laboral», com si les dones abans no haguessin treballat. O, en aquesta mateixa línia, la pretesa separació dels espais de treball industrial i treball de la dona, tot reforçant així tòpics sobradament superats per la historiografia actual. I és que la presència femenina en el relat històric no ha de presentar-se com un apèndix, sinó inclòs de forma transversal en totes les esferes. Sense menystenir el rigor de l'exposició, no es pot passar per alt que alguns textos explicatius eren relativament fluïxos i poc actualitzats, i potser no van estar a l'alçada de la potencialitat explicativa de les obres. Ara bé, la mateixa selecció temàtica –incloent temes complexos com la prostitució, la marginació o el colonialisme– atorgava frescor a una exposició on, també cal reconèixer, els textos no eren tan importants com les obres. Aquestes, de fet, evocaven l'evolució de la qüestió social a l'Espanya del tombant de segle sense requerir el concurs de la paraula. És per això que, més que un defecte, aquesta feblesa del relat explicatiu pot ser vista com una oportunitat perduda per tractar amb més originalitat temes tan radicalment actuals com la marginació econòmica, la desigualtat social o la qüestió de gènere.

Finalment, un encert indiscutible és el material que ha deixat l'exposició, que va molt més enllà del clàssic però molt ben treballat catàleg² i que inclou una pàgina web³ molt detallada amb tots els textos expositius, el recull d'obres, diversos recursos multimèdia i, el que és més extraordinari, una versió virtual completa de l'exposició.⁴ Sens dubte, es tracta d'un molt bon exemple de com les noves tecnologies i la digitalització poden fer més accessibles els museus i, fins i tot, superar un dels problemes d'aquestes exposicions: la seva temporalitat. Mesos després del seu tancament, i gràcies a la reconstrucció digital, es pot tornar a visitar l'exposició des de la perspectiva del visitant, amb un nivell de resolució que permet llegir fins i tot les cartel·les. Simplement impressionant i altament recomanable per qui no va tenir l'ocasió d'anar-hi en el seu moment.

Adrià Velasco Peraire

<https://orcid.org/0000-0002-6680-0698>

Universitat de Barcelona. Grup de recerca Treball, Institucions, Gènere (TIG)

-
2. Barón, J. (ed.). *Arte y transformaciones sociales en España 1885-1910*. Madrid: Museo Nacional del Prado, 2024.
 3. *Arte y transformaciones sociales en España (1885-1910) - Exposición* - Museo Nacional del Prado.
 4. Accés a la visita virtual: *Arte y transformaciones sociales*.